

Samiske spor i arkivet

Marianne Kaldager marianne.kaldager@uit.no

Hovedbibliotekar, universitetsbiblioteket UiT Norges Arktiske Universitet

Britt Kramvig britt.kramvig@uit.no

Professor, Institutt for reiseliv og nordlige studier, UiT Norges Arktiske Universitet

Katarina Pirak Sikku katarinapiraksikku@yahoo.se

Selvstendig kunstner og forfatter fra Jåhkåmåhkke/Jokkmokk.

I denne artikkelen spør vi hva det innebærer å avkolonialisere arkiver. Vårt utgangspunkt er arkivet etter den samiske naturlegen Knut Lunde. Arkivet består av dokumenter fra en historisk periode der kolonialisering var ekspanderende og omfattende på alle samfunnsområder. I vårt arbeid med samlingen ser vi etter hvordan kolonialitet har vært rammene for hvordan pasientjournaler, brev, respondert på henvendelser og avisartikler er skrevet, og hva dette innebærer for fremtidig forskning. Arkivet har konstituert oss som et flerfaglig fellesskap der også tidligere prosjekter blir relevante. Dette gjelder særlig Katarina Pirak Sikkus kunstneriske forskning på de skjulte fortellingene i arkivene til det Rasebiologiske Instituttet ved Uppsala Universitet.

Kampen om fortiden

Da Studentenes og akademikernes internasjonale hjelpefond (SAIH) i 2018 vedtok en resolusjon om «avkolonisering av høyere utdanning», ble det starten på et offentlig ordskifte om hva avkolonisering innebar. Det ble skrevet opprørte leserinnlegg, arrangert seminarer og lesegrupper. Var begrepet «avkolonisering» gyldig i norsk sammenheng, og hvordan kunne det brukes? I *Morgenbladet* ble avkoloniseringsdebatten erklært avgått ved døden etter en debatt den 18. september ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet (Åm, 2018). Det skulle raskt vise seg at «avkolonisering» som begrep slettes ikke forsvant; mange ulike samfunnsdebatter i dag kretser rundt det. Begrepet har en historie. Frantz Fanon (1952/2008) var en av de første akademikere som påpekte at kolonialisering gjør de kolonialiserte fremmede for sin egen kultur. Han tar i bruk psykoanalysen for å forklare følelsen av avhengighet og den utilstrekkelighet som svarte i Algerie internaliserte under kolonitiden.

For urfolksforskere har Fanons teoretisering av de psykologiske konsekvenser av kolonialisering vært viktig. I Coulthards (2014) innflytelsesrike bok *Red Skin, White Masks* tas dette perspektivet i bruk for å argumentere for at Canadas anerkjennelsespolitikk må utvides til å bygge på premissene om selvrealisering, politisk handling og kulturelle praksiser som både forholder seg til den subjektive, men òg den strukturelle sammensetning av pågående kolonial maktutøvelse. Forskere som Smith (2012), Finbog (2021) og Guttorm og Gaski (2022) understreker at avkolonialisering innebærer mer enn å øke urfolk og minoriteters synlighet og representativitet, det være seg på områder som på pensumlister, i råd og utvalg eller i sentrale styringsdokumenter. Dette følger av Coulthards (2007) poeng om at aksepten av de eksisterende institusjoners ordninger anerkjenner deres eksistens. Tuck og Yang (2012) påpeker at frigjøringsprosjektet forutsetter anerkjennelse av den omfattende epistemologiske og ontologiske effekten som kolonialisering har hatt på urfolk og på deres relasjoner til hverandre, land, og alt liv. Gjenerobring er ikke bare et teoretisk, men òg et konkret arbeid med å utforske hvordan tradisjonelle praksiser kan tas i bruk for å lege de brudd og den usynliggjøring av relasjoner og kunnskap kolonialiseringen av Sápmi førte til (Finbog, 2021). Begrepet «kolonialitet» peker ut over det strukturelle og mot betydningen av å undersøke de filosofiske, religiøse, politiske og rasiale logikker som har muliggjort og understøttet europeisk imperialisme. Derfor er det viktig å analysere hvordan historisk-politiske maktstrukturer har festet seg i dagliglivet, i språket, i blikket og i de følelsesmessige reaksjonene til både urfolk og i majoritetsbefolkningen (Danbolt, 2018).

I boken *Silencing the Past* undersøker Trouillot (1995) hvordan historie produseres og makt utøves gjennom å skape og gjenskape historiske narrativer som inneholder «knuter av taushet» («bundles of silences»). Taushet blir sett som en aktiv og transformativ prosess som alle involverte bidrar til. Taushet skapes og gjenskapes i fortellinger. Taushet inngår dermed i produksjon av fortiden i ulike øyeblikk; både når kilder blir skapt, når arkiver blir til, når narrativer artikuleres, og når man bruker disse til å se seg tilbake. Arkiver spiller en vesentlig rolle i produksjon av historie. Arbeid med å etablere egne arkiver, eller å lese arkiver på nytt, har derfor stått sentralt for mange urfolksforskere og for forskere som arbeider for avkolonialisering (Mbembe, 2015; Fraser & Todd, 2016; Ghaddar & Caswell, 2019; Kramvig, 2020; de la Cadena, 2021). Hvem som har skrevet og organisert arkivene, er viktig å legge til grunn i møte med arkivene, og like viktig er spørsmålet om hva som ikke er blitt arkivert. Fraser og Todd (2016) argumenterer for at vi må anerkjenne de innebygde koloniale praksiser som informerer og skaper arkiver som institusjon, og de foreslår at vi anlegger en *historisk*

informert kritisk dekolonial sensibilitet i måten vi arbeider med arkiver på. Elizabeth Povinelli (2011) understreker at dekoloniale arkivstudier innebærer at vi bør søke etter tapte objekter, underkjente kunnskaper og ekskluderte sosiale felleskap og undersøke de materielle betingelser for at noe blir arkivert og er arkiverbart (Povinelli, 2011, s. 153). Det praktiske arbeidet med å bygge opp et arkiv er dermed viktig, slik vi ønsker å vise i denne artikkelen.

Møte med Lunde-arkivet

Du vilde vite hvordan det gikk etter at jeg hadde vært hos Dig med armen min og da Professor Bull undersøkte den før operasjonen, uttalte han at det maa ha skjedd et under [...]. Operasjonen har gaatt bra [...]. Næst etter Gud takker jeg Knut Lunde og saa Professor Bull¹

Den samiske medisinske eksperten Knut Lunde (1867–1937) etablerte en arkivarisk praksis som løp samtidig med hans virke som naturlege. Lunde førte selv pasientjournaler, organisert etter de samme prinsippene som eksisterte innen biomedisin, og han tok vare på brev, kvitteringer og notater som dokumenterer hans virksomhet. Han blir i folketellingene fra 1920 likevel beskrevet som «Kvaksalver. Helbreder en masse folk og gaardsbruk». Samlingen av brev ble oppbevart i esker på en låve, og protokollene i bankbokser, inntil samlingen ble overført til Universitetsbiblioteket i Tromsø, som har et pågående arbeid med å etablere et digitalt søkbart arkiv. Lundes foreldre Lars Pedersen Junkka og Berit Larsdotter Nyman kom fra Muoniska i Finland og Saarivuoma sameby i Sverige og var bosatt i Salangen i Troms. Dette området var sommerbeite, på samisk *geasseguohtoneanan*², som gjennom Lappekodisillen av 1751 hadde sikret samene adgang til å bruke land og vann, retten til beiteområder, men også jakt og fiske på begge sider av grensen etter gammel sedvane. Denne retten ble innskrenket i etterkant av at reinbeitekonvensjon av 1919 ble inngått mellom nasjonalstaten Norge og Sverige. Gradvis ble de «svenske» samebyenes muligheter til å flytte til sine sommerområder begrenset. I denne prosessen ble det samiske fellesskapet, konstituert gjennom relasjoner mellom mennesker, land og dyr, og der forhistorien har en eksistens gjennom å bli omtalt (Turi & Lindbach, 1910/2011), nærmest utradert på den norske siden av grensen.

Knut Lundes sirlige håndskrift løper gjennom mange tusen journalsider med kort og nøktern informasjon om hver pasient, eventuelt en leges diagnose, behandling som er prøvd, om den

har hjulpet, samt Lundes anbefalinger og pris. De første journalene er fra 1903 i notatbøker av tynt og billig papir, sydd sammen og bundet inn for hånd. Det store brevarkivet på nesten 30 000 brev inneholder ønsker om hjelp med beskrivelser fra hverdags- og samfunnsliv for mennesker fra alle samfunnslag fra 1893 og til etter at Knut Lunde døde i 1937.

Brevskriverne fortalte åpenhertig om bekymringer og maktesløshet, fattigdom og langvarige lidelser. Grunnene til å kontakte ham er forskjellige: Noen har fått hjelp av ham før eller har blitt anbefalt å kontakte ham. Noen har mindre tro på legen enn på Lunde og vil ikke følge Lundes råd om å kontakte lege. Eller alt er prøvd, legene står maktesløse, og situasjonen er desperat. For noen er det for dyrt å melde seg inn i sykekassen. Etterlatte etter helbredere kontakter også Lunde, sier de vet hvilke evner han har, og hva han kan hjelpe med, og ber om hjelp.

Brevene viser tillit til at Lunde kan hjelpe på avstand og endre skjebner og adferd. Det er bønn om hjelp med vold i hjemmet, utroskap, barnløshet, svangerskapsavbrytelse, få omgjort en urettferdig dom, oppklare tyveri, finne en lommebok, stanse sladder, lindre smerter, helbrede tuberkulose, kreft, sinnslidelser og en rekke andre sykdommer. Det kom ønsker om mer medgang i livet, om å få vite hvem ens ektefelle blir, finne en nedgravd skatt og avsløre hvem som har forgjort båt og fiskeredskap. Det er telegram fra akutte situasjoner som ved blodforgiftning, blødninger og ulykker og fra fortvilte ved et dødsleie. Ofte skriver pasienter etter medisin, og noen legger ved etiketter fra tidligere glass. Lunde registrerer hva pasientene får av dråper og salver, og «Lundemedisin» ble et begrep på folkemunne.

I noen brev ligger det fortsatt sedler, men Lunde fikk også oppgjør i fisk og ull, tilbud om tjenester eller rabatt på varer, og noen lover å betale når de blir friske nok til å komme i arbeid. Takkebrev forteller om mirakuløse endringer, langsam bedring eller ikke bedring, men mer trygghet. Lunde gir nøyaktige og vennlige råd og henviser til lege når han ser at han selv ikke kan hjelpe. Han spør etter andre symptomer og ber pasienter fortelle hvordan det går etter behandling.

I Lundes eget lokalsamfunn satte virksomheten hans spor i kommunikasjon, transport og forpleining av tilreisende pasienter. Hurtigruten fikk anløp på Finnlandsneset, og det ble etablert en skysstasjon for å frakte pasientene videre til Lundes gård. Han var nasjonalt og internasjonalt kjent og omtalt i sin samtid, men forsvant senere fra det offentlige, kollektive minnet. Med unntak av Hanssens (2007) bok *Knut Lunde*, og andre artikler publisert lokalt,

finner vi få spor etter Lunde i historien. Knut Lunde lar seg ikke lett kategorisere, verken som person eller helbreder. Pasientnotatene hans følger et etablert biomedisinsk journal-format, han bruker F.E. Bilz' *Den nye naturlegemetode* (1906) som oppslagsverk og korresponderer med leger, apotekere og andre med kunnskap om ulike medisinske praksiser.

Samtidig som vi studerer dokumentene og søker å skape sammenhenger mellom dem, utfordres våre forestillinger om hva en samisk helbreder er – og hva han/hun gjør. Vi har spurt oss om den kollektive tausheten som fulgte etter hans død, må ses i lys av at fornorskningen i dette området både startet tidligere og var mer omfattende enn i andre deler av Sápmi. Ble hans tilstedeværelse og betydning usynliggjort fordi levende kollektive fortellinger om Lundes praksis ville forstyrre den pågående utslettelsen av samisk tilstedeværelse i regionen? Bruk av helbredere har historisk vært omfattende i både norsk og samisk hjelpetradisjon, og det finnes beskrivelser av og forskning på hvordan disse praksisene reflekterer lokale (og samiske) forståelser av sykdom, helbredelser og hva et godt og meningsfullt liv innebærer (Myrvoll, 2000; Nymo, 2004; Larsen, 2018). Nymo (2004) er blant dem som argumenterer for at etnisitet har vært viktig, men ikke utslagsgivende når det gjelder bruk av helbredere. Brukernes kulturelle forståelse av sykdom og behandling er viktigst (Nymo, 2004). Også studier av helsearbeidere i samiske områder viser at de kjenner og respekterer tradisjonelle helbredelsespraksiser og mener det er behov for både tradisjonell og biomedisinsk kunnskap (Larsen mfl., 2014; Dankertsen, 2007; Nymo, 2004). Nymo (2004) konkluderer med at samiske helse- og helbredelsesforståelser ikke nødvendigvis forsvinner, men overlever som erfaringsramme selv om språk og andre samiske uttrykksformer blir underkommunisert. Den samiske kroppen er bærer av kultur og livsanskuelse, og uttrykker et ontologisk verdensbilde som ikke nødvendigvis samsvarer med majoritetens. Larsen (2018) påpeker i sin ph.d.-avhandling at tradisjonelle helbredere i Nord-Norge dekker et behov som skolemedisinen ikke kan tilby, og blir brukt som et tillegg til medisinsk behandling. Der helsepersonell har stramme tidsrammer og lite tid til den enkelte, evner «hjelpere» å se mennesket og bidrar til å opprettholde håp og gi ro og trygghet. I tillegg er hjelper-tradisjonen virkelighetsskapende og ontologisk delvis forskjellig fra modernitetens måter å tenke kropp, helse og helbredelse på (Kramvig, 2015). Fremdeles er denne praksisen utbredt og kjent i samiske og i noen øvrige nordnorske samfunn. Også i noen nordnorske helseinstitusjoner blir hjelperes betydning anerkjent, og det legges til rette for at kritisk syke pasienter får tilgang til dem, slik overlege Johnsen ved Universitetssykehuset i Nord-Norge har redegjort for (Åm, 2018).

Gjennom sitt virke opplevde Knut Lunde en betydelig velstandsøkning. I noen av dokumentene ser vi sammenhenger der hans etniske status ikke er gjort relevant – i andre blir han identifisert som same. En status som i mellomkrigsårene innebar en betydelig risiko for rasisme og ekskludering. Vi ser dette som en av de knutene av taushet som arkivet må ses gjennom. Midtbøen (2021) påpeker at sosioøkonomiske faktorer må ses adskilt fra kulturelle faktorer og fra identifikasjon, samtidig som man bør se hvordan disse faktorene henger sammen. En av de andre knutene av taushet er at faren for å bli tiltalt som kvakksalver økte når han ble beskrevet som sjaman av noaideslekt, noe vi kommer tilbake til. Dette pakkes sammen i den pågående kolonialiseringen i regionen, som startet tidligere og var mer omfattende enn andre steder (Evjen, 2007; Bongos, 2020). Kolonialisering i Sør-Troms innebar blant annet annektering av samisk beiteland, tap av språk, samiske slektsnavn, tap av samiske kunnskapstradisjoner (som hellige steder, bosetninger, båtbygging og fiske) og tap av relasjoner. For de samiske gårdene og bygdene hadde bruddene med samebyene på svensk side av Sápmi store konsekvenser. Reinbeitekonvensjon av 1919 førte til en gradvis stenging av grensen og tap av samisk land og landskap, men òg tap av menneskelig samhandling mellom samer og slekter på øst–vest-aksen. Samiske kunnskapstradisjoner er i overveiende grad muntlige og har i tillegg manifestert seg som spor i landskapet (Kramvig, 2020), i tillegg til gjennom fortellinger, i duodji og i luohi (joik) (Finbog, 2021). I tråd med Nymo (2004) og Finbog (2021) kan det argumenteres for at samiske kunnskapstradisjoner og ontologiske praksiser ikke nødvendigvis ble destruert mens kolonialiseringen tok stadig sterkere grep, men fant skjulesteder eller ble vernet utenfor norsk offentlighet.

[Å lese seg inn i andres fortellinger](#)

Arkivet fra Institutt for rasebiologi befinner seg på Uppsala universitet. Arkivet ble opprettet av Herman Lundborg og består av dokument som korrespondanse, regnskap, protokoller, bøker, publikasjoner og fotoalbum. Samlingen består av 105 fotoalbum og ca. 12 000 fotografier. Lundborg var lege, rasebiolog og Instituttet for rasebiologis første leder. Han var med og utviklet metoder for undersøkelse og kategorisering av raser. Da Katarina, en av dette prosjektets forskere, startet å arbeide med Lundborgs arkiv, ble det opplevd som kaotisk. Arkivet har mange spor som kan gås opp. Ved oppstart ble søkelyset rettet mot personen Lundborg, samtidig som en samisk inngang til et svensk arkiv var viktig å finne. Hva en samisk inngang betydde, var ikke helt tydelig. Vi søkte på samiske navn, fotografer og prester i nord og videre på de identifiserbare samene som befant seg i arkivet. Denne første

metodiske inngangen var ikke helt vellykket. Det fantes svært få brev til og fra samer. Neste metodiske grep ble å bla fysisk i dokumentene. Dette åpnet for en helt annen lesing.

Historiene i arkivet fikk en mer synlig materialitet, det fikk steder, relasjoner og ulike typer (usynlig) maktutøvelse vokste frem. Hvordan reisene ble organisert, hvem som var kontaktet, og hvilke prinsipper som ble lagt til grunn for utvalg, ble nye organiserende prinsipper for forskning. Økonomiske rapporter som viste spesifikasjonene i reisers formål og omfang, ble koblet mot andre dokumenter og åpnet for ny forståelse og innsikt.

Det å identifisere disse første brikkene var motiverende for å stille nye og andre spørsmål.

Hva gjemmer seg bak rubrikkene? Materialet lå i gråbrune eller antikkhvite arkivbokser, som arkivarer setter på en vogn og gjør tilgjengelig for de forskere som har bedt om innsyn. Noen ganger lå det hvite hansker oppå disse boksene. Arkivarene informerte om materialets fysiske tilstand og sårbarhet. Boksene kunne være «trege» og preget av at det var lenge siden de hadde vært åpnet. Dokumentene lå oftest i mapper laget av syrefritt papir eller i innbundne bøker. Noen papirark skimret av fargen gul. Når boksen ble åpnet, endret luften i rommet seg, luftmolekyler løsnet og virvlet opp det som bare kan beskrives som lukten av fortiden. Gamle papirer har sin egen spesifikke lukt. Papiret kunne være av ulik identifiserbar kvalitet som vitner om ulik fordeling av velstand, ulik kvalitet på det blekket som ble brukt, og ulike språklige fremstillinger. Alt dette vitner i tillegg om ulike sosioøkonomiske posisjoner som har betydning for hvordan et arkiv blir til, og hva det gir åpninger for å fortelle. Samtidig har arkiver sin egen fortelling, som vi skal komme tilbake til.

De to arkivene er svært forskjellige, samtidig som de har noe felles. I Lundborgs arkiv er det brev fra samer som ber om medisin. Han har gitt den samiske befolkningen tilbud om medisinsk undersøkelse og behandling under forutsetning av at han får anledning til å måle opp og registrere kroppene deres. Disse oppmålingene systematiseres, individene anonymiseres, og datamaterialet legges til grunn for forskning ved Institutt for rasebiologi. Lundborgs medisinske registreringer og arkivarbeid (1913–35) reflekterer datidens perspektiver på gruppering og hierarkisering av ulike etniske grupper, der samer ble sett som tradisjonelle naturfolk og på et lavere utviklingsnivå enn de europeiske befolkningsgruppene. Dette perspektivet var òg det legitime grunnlaget for kolonialisering av Sápmi. Lundborg, som skrev kritisk om konsekvensene av raseblanding, fikk likevel barn med og giftet seg med en samisk-finsk kvinne i 1935.

Både Lundborg og Lunde får brev. Lundborg skriver man til som øvrighet, men Lunde skriver man til som et menneske man har tillit til. Klasse spiller seg ut i måtene man henvender seg til disse ulike medisinske ekspertene på. Lundborg er utdannet innen biomedisin, mens Lunde er selvlært og ansett for å ha evner ut over det vanlige. Lundborg oppsøker folk og tilbyr sin ekspertise, mens Lunde i hovedsak blir kontaktet hjemme. For å komme forbi Lundborgs dominerende tilstedeværelse var andre forskeres interesse for arkivet forløsende. Det åpnet for å se etter de små stemmene, de delvis usynlige fortellingene – og samiske personer ble synlige. Tausheten måtte identifiseres for å kunne finne disse stemmene og for at forskeren kunne mobilisere sin sensitivitet for de andre. Knuter av taushet er internalisert ikke bare i arkivene, men også i oss som arbeider med materialet. Disse knutene var stengsler som måtte oppløses for å gå videre inn og forbi arkivets organiserende prinsipper.

Oppbyggingen av arkivet gir rammer for forskning og kan påvirke historiene som vil skapes om Lunde og de brev og journaler han overlot til fremtiden. Journalene var stort sett ordnet kronologisk, mens brevarkivet hadde få spor etter Lundes ordning og måtte tolkes og bygges på nytt. Arkivet er forurenset av avføring og urin fra mus, muggsopp, støv, gress og sand, noe som utløste luftveisplager og brevene måtte håndteres under avtrekk. Det hastet å redde det mest skadde materialet, men helsen måtte også sikres. Universitetsbiblioteket hadde verken konservator eller arkivfaglig kompetanse og måtte ha veiledning fra ulike instanser for å lage gode løsninger og velge kategorier for fremtidige søk. Thematic Network on Decolonization of Arctic Library and Archives Metadata (DALAM) vil kunne bidra med søkeinn ganger som reflekterer den koloniale situasjonen. Det praktiske arbeidet i arkivet åpner for koblinger til andre arkiver. Avsendersteder ble registrert for et utvalg av brevene og viste stor nasjonal og internasjonal spredning. En brevskriver i Argentina fortalte på tysk at hun har lest om Lundes mange undergjerninger i en avis. Søk i avisarkiver resulterte i funn av mange artikler om Knut Lunde, og dette materialet blir lagt til i arkivet. I arbeidet med Lunde-arkivet kommer det stadig frem overraskende informasjon og nye innfallsvinkler til Lundes samtid. Arkivet ordnes derfor med tanke på fleksibilitet og rom for videre dokumentasjon når forskningen gjør nye funn og tar tak i nye perspektiver og historier.

Vi har ved flere anledninger henvendt oss til en bredere offentlighet og bedt dem som har relevante og viktige dokumenter, om å ta kontakt med oss (Wersland, 2022). I tillegg har samarbeid på tvers av faglige disipliner mobilisert samiske kunnskaps- og fortellertradisjoner som en ressurs for arbeidet med arkivet og tilrettelegging for forskning. Prosessen har åpnet

for nye visjoner både om hva forskningsobjektet er, og hvordan våre relasjoner til det og til hverandre er. Det er Lunde-arkivet som bringer oss sammen, og som klarer å holde sammen en omfattende og ekspanderende faglig nysgjerrighet, som også har respekt for integriteten til andre faglige disipliner.

Kolonialitet, identifikasjon og sårbarhet

Vi er opptatt av å identifisere knuter av taushet i arkivet for å kunne identifisere relasjonene mellom tradisjonell kunnskap og utslettelse, og mellom identifikasjon og sårbarhet. Vi vil hente en fortelling ut av arkivet som gir grunnlag for en slik refleksjon. I en artikkel om «Nordlandets store mirakelmann: Knut Lunde» (Welle-Strand, 1931) beskrives han og hans virksomhet på følgende vis:

[...] Knut Lunde er lapp og det er en kjent sak at lappenes Noaider, som både var folkets prester og læger, hadde et fabelaktig kjennskap til forskjellige urters helbredende evne, et kjennskap som var blitt utdypet og underbygget gjennom mange generasjoner. Det å være Noaide gikk nemlig i arv fra far til sønn, en slags kultus som blev omgitt med megen mystikk for å skape den tilbørlige respekt for håndverket[.] Knut Lunde er en av disse noaider, den betydeligste og uten tvil også den mest sympatiske av dem, en klok mann som aldri har sunket ned på det rene kvaksalvernivå. Han innlater sig således ikke på å behandle kronisk tuberkuløse og kreftsyke som kommer til ham, men henviser disse til lægene. «Jeg står hjelpeløs her», sier han, «men hos en dyktig læge kan dere kanskje få hjelp». Dette trekk ved Knut Lunde har gjort at lægene nordpå har vært forsiktig med å stemple ham som kvaksalver. De tenker vel som så, at mannen kanskje er i besiddelse av enkelte psykiske krefter som de står uforstående overfor [...] en sagnfigur over hele Nord-Norge og ennu lenger. [...] rike grobunn for overtro i nordlendingenes sinn [...] et karaktertrekk som er ganske besværlig å trekkes med, når det gjelder å vurdere Knut Lundes psykiske evner riktig og rettferdig.

Artikkelen skaper forargelse. I flere leserinnlegg blir det påpekt at artikkelen er full av feil og fordommer. Både beskrivelsen av nordlendinger som naive og overtroiske (M.J., 1931) og Welle-Strands manglende anerkjennelse av Lundes kompetanse og betydning (Fuglemo, 1932) blir kommentert. Vi ser den samtidige bekreftelsen av omfanget av hans virksomhet som viktig, og mener debatten viser tilliten befolkningen hadde til ham. Mange ser

beskrivelsen av Lunde som lapp og av noaideslekt som nedverdiggende og unødvendige for å beskrive hans medisinske praksis. Egne og andres erfaringer legges frem som uimotsigelige bevis. Flere spør hvorfor ikke Welle-Strand har oppsøkt Lunde selv, og er overbevist om at hans fortelling da ville sett svært annerledes ut. Det ytres en viss motstand mot at rasistiske ytringer rettes mot Lunde. Hans sosioøkonomiske posisjon og deltagelse i samfunnet kan se ut til å påvirke hvordan han identifiseres, og hvordan han kan omtales. Samtidig er det ikke rasistiske beskrivelser og forskjellsbehandling av samer generelt det ytres motstand mot, men beskrivelsen av nordlendingene som naive og fordomsfulle. Det mobiliseres mot kollektive fordomsfulle distinksjoner mellom nord og sør og mellom nordmann og same i 1930-tallets offentlige ordskifte. Det bør anmerkes at beskrivelsen om nordlendingens overtro ville være like mobiliserende i dag. Når tema er de samiske politiske og kulturelle krav om synlighet og innflytelse, stormer det i de nordlige avisene, og kommentarfelt stenges.

[På vei mot en dekolonial lesing av arkiver](#)

Kolonialismen har ikke bare formet livene til dem som undertrykkes, men også til dem som står på undertrykkerens side. Det innebærer at avkolonialisering som forsoning er et kollektivt anliggende for både samer og majoritetsbefolkningen. Avkolonialisering kan være vitaliserende for vår tenkning om både fortid, nåtid og fremtidige visjoner. Med denne ambisjon i møte med arkivet oppløses selvfølgeligheter og etablerte metodiske måter å arbeide med arkiver på. Vi har hele tiden stilt oss spørsmål om hva arkivet er, hvem som skal høres, og ikke minst hvordan de kan høres. Hva krever det av oss, hva mer trenger vi å vite for å se det som spiller seg ut? Det vi har lært underveis, er at det er viktig å kjenne på og lese de fysiske brevene, kjenne lukten og høre viften i avtrekkskapet. Vi har lest digitaliserte brev og diskutert hva det gjør med fornemmelsen av brevskriverens stemmer. Det å lese beskrivelser i digitale brev berører oss mindre og mobiliserer følelsene annerledes. Poststempel, etternavn og god kjennskap til Sápmi i dag er en viktig kunnskapskontekst for å gjenkjenne samiske steder og navn. Når brevene anonymiseres, kan arkivet komme til å leses som et norsk og ikke et samisk/norsk arkiv. Å se det som et samisk og et norsk arkiv gir mulighet til historisk fornyelse, da dette er en samling av hverdagshistorier skrevet av, eller på vegne av, en samisk og en norsk befolkning i Nord. Om arkivet ikke blir sett innenfor en kolonial kontekst, kan gammel urett og fortielse kunne reproduseres. I det videre arbeidet ønsker vi å etablere nye visjoner for de små spor og stemmer i arkivmaterialet, sammen med en sensitivitet for koloniale maktutøvelser.

Vi har i artikkelen brukt begrepet «knuter av taushet» for å adressere det som ikke er umiddelbart synlig i arkiver. Vi har i Lunde-arkivet identifisert noen av dem og latt andre ligge: som fortregningen av samisk språk og konsekvensene av dårlig skolegang, fornyet rasedebatt før andre verdenskrig og konsekvensene for enkeltpersoner og deres relasjoner. Under lesing av arkivmaterialet ser vi at det er en sammenheng mellom tillit og helbrederkraft, at trolldom og ganding er reelle faktorer i mellommenneskelige relasjoner, og ikke minst får vi innsikt i både samiske og norske kvinneliv og kvinnehelse, som historisk har vært underrepresentert i den historiske faglitteraturen, i mangel av kilder. De som skriver historien, trenger kilder å gå til, de trenger arkiver som er ordnet på måter som gjør det mulig å finne innganger til det som enda ikke er fortalt.

Forskningsprosjektet er finansiert for Britt Kramvig og Katarina Pirak Sikku gjennom Kone Foundations prosjektstøtte til «Taking back the museum - Opening the Space of Community Museums to Recover the Art of Indigenous People» (id. nr. 202007951).

Referanseliste

Bilz, F.E. (1906). *Den nye naturlegemetode*. Bilz Bogforlags-Central-Bureau for Danmark.

Bongos, J. (2020). *Samer ved storhavet*. Orkana forlag.

Coulthard, G. (2007). Subjects of Empire: Indigenous Peoples and the 'Politics of Recognition' in Canada. *Contemporary Political Theory* 6, 437–460.

<https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300307>

Coulthard, G. (2014). *Red Skin, White Masks*. University of Minnesota Press.

<https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816679645.001.0001>

Danbolt, M. (2018). Kunst og kolonialitet. *Kunst og Kultur*, 101(3), 126–132.

<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3029-2018-03-01>

Dankertsen, A. (2007). Samen sitter i kroppen. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 4(1), 123–127.

de la Cadena, M. (2021). Not Knowing: In the Presence of . . . I A. Ballesterro & B.R. Winthereik (red.), *Experimenting with ethnography: A Companion to Analysis* (s. 236–249). Duke University Press.

Evjen, B. (2007). Samisk tilstedeværelse i området sør for Finnmark 1865–1930. I NOU 2007: 14. *Naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms* (s. 453–492). Justis- og politidepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2007-14/id584312/>

- Fanon, F., & Philcox, R. (1952/2008). *Black skin, white masks*. Grove Press.
- Finbog, L.-R. (2021). *It Speaks to You: Making Kin of People, Duodji and Stories in Sámi Museums* [doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Fraser, C., & Todd, Z. (2016). *Decolonial sensibilities: Indigenous research and engaging with archives in contemporary colonial Canada*. L'internationale books.
- Fuglemo, A.E. (1932, 25 januar). Er Nord-Norges befolkning middelaldersk? Lofotposten <https://www.nb.no/items/062c9a549d821f10dccc33f40?page=3&searchText=%22knut%20lunde%22>
- https://www.internationaleonline.org/research/decolonising_practices/54_decolonial_sensibilities_indigenous_research_and_engaging_with_archives_in_contemporary_colonial_canada/
- Ghaddar, J.J., & Caswell, M. (2019). To go beyond: Towards a decolonial archival praxis. *Archival Science*, 19, 71–85. <https://doi.org/10.1007/s10502-019-09311-1>
- Guttorm, G., & Gaski, H. (2022). *Duodji Reader – A selection of twelve essays on duodji by Sámi duojárat and writers from the past 60 years*. Davvi Girji.
- Hanssen, A. (2007). *Knut Lunde: Fra folkelege til folkløse*. Eget forl.
- Kramvig, B. (2015) Gift of dreams. I S. Miller (red.), *Idioms of Sámi health and healing* (s. 210–236). Polynya Press. <https://ebookcentral-proquest-com.mime.uit.no/lib/tromsoub-ebooks/detail.action?pq-origsite=primo&docID=4827035>
- Kramvig, B. (2020). Landskap som hjem. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 31(1–2), 88–102. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>
- Larsen, A. (2018). *Mapping the Experience and Use of Traditional Healing in Northern Norway: Among Conventional Health Care Providers, Users and Traditional Healers* [doktoravhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Larsen A., Hamran, T., & Foss, N. (2014). Mellom profesjonell og folkelig kunnskap: En kvalitativ studie av helsepersonell sin kunnskap om og håndtering av «læsing» i en norsk-samisk kommune. *Vård i Norden*, 34(4), 53–57. <https://doi.org/10.1177/010740831403400411>
- M.J. (1931, 23. oktober). Hr. Edv. Welle-Strand! *Harstad Tidende*. <https://www.nb.no/items/ac0da5dea1690ef1a19ccc7384c4443b?page=0&searchText=%22knut%20lunde%22>
- Mbembe, A. (2015). Decolonizing Knowledge and the Question of the Archive. Hentet 20. september 2021. <https://wiser.wits.ac.za/system/files/Achille%20Mbembe%20-%20Decolonizing%20Knowledge%20and%20the%20Question%20of%20the%20Archive.pdf>
- Midtbøen, A. (2021). Strukturell rasisme i en strukturelt inkluderende velferdsstat? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 106–115.
- Myrvoll, M. (2000). Kunnskapstradisjon og samiske helbredere. I I. Altern & G.T. Minde (red.), *Samisk folkemedisin i dagens Norge* (s. 35–46). Samisk Senter UiT.
- Nymo, R. (2004). Kroppen som bærer av kultur og livsanskuelse. I M. Tronvoll, A. Moe & J. E. Henriksen (red.), *Hjelp i kontekst* (s. 142–162). Idut.

Povinelli, E. (2011). The Woman on the Other Side of the Wall: Archiving the Otherwise in Postcolonial Digital Archives. *differences*, 22(1), 146–171. <https://doi.org/10.1215/10407391-1218274>

Smith, L.T. (2012). *Decolonizing methodologies* (2. utg.). Zed Books.

Trouillot, M. (1995). *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Beacon Press.

Tuck, E., & Yang, K.W. (2012). Decolonization is not a metaphor. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*, 1(1), 1–40.

Turi, J., & Lindbach, H.O. (1910/2011). *Min bok om samene*. ČálliidLágáduš.

Welle-Strand, E. (1931, 12. oktober). Nordlandets store mirakelmann: Knut Lunde. *Lofotposten*.

[https://www.nb.no/items/c590da76ca8303325007d188d8459701?page=3&searchText=%22k
nut%20lunde%22](https://www.nb.no/items/c590da76ca8303325007d188d8459701?page=3&searchText=%22knut%20lunde%22)

Welle-Strand, E. (1933, 5. september). Knut Lunde. *Skandinaven*.

[https://www.nb.no/items/377e031715a97be056b443d992e6a2d1?page=5&searchText=%22k
nut%20lunde%22](https://www.nb.no/items/377e031715a97be056b443d992e6a2d1?page=5&searchText=%22k
nut%20lunde%22)

Wersland, E.M. (2022, 3. oktober). Den Samiske mirakeldoktoren. Hvorfor ble han glemmt? *Ságat*.

<https://www.sagat.no/nyheter/hvorfor-ble-han-glemmt/19.34473>

Westeng, K. (2019, 15. mai). Overlege på kreftavdeling i Tromsø: - Pasienter har bedt om å få en «hjelper» på besøk på sykehuset. [https://www.nettavisen.no/livsstil/overlege-pa-
kreftavdeling-i-tromso-pasienter-har-bedt-om-a-fa-en-hjelper-pa-besok-pa-sykehuset/s/12-95-
3423685070?fbclid=IwAR3TiP9AO17MFNG_RM8pr2StqdnQU7nUYwh7A6z4YqBH_jssQ
znjm3Z0XKU](https://www.nettavisen.no/livsstil/overlege-pa-kreftavdeling-i-tromso-pasienter-har-bedt-om-a-fa-en-hjelper-pa-besok-pa-sykehuset/s/12-95-3423685070?fbclid=IwAR3TiP9AO17MFNG_RM8pr2StqdnQU7nUYwh7A6z4YqBH_jssQznjm3Z0XKU)

Åm, I.G. (2018, 19. september). Avkoloniseringsdebatten (18. juni 2018 – 18. september 2018): Jøss var det så vanskelig da? *Morgenbladet*.

[https://www.morgenbladet.no/aktuelt/samtid/2018/09/19/avkoloniseringsdebatten-8-juni-
2018-18-september-2018/](https://www.morgenbladet.no/aktuelt/samtid/2018/09/19/avkoloniseringsdebatten-8-juni-2018-18-september-2018/)

---

¹ Etter et brev til Knut Lunde fra en av hans pasienter 1920

² Begrepet «geasseguhtoneanan» kan hjelpe oss å komme på sporet av en samisk livsanskuelse knyttet til betydningen av sommerbeiteland på norsk side av grensen mellom Norge og Sverige. «Geasse» er sommer, «guhtoneanan» beiteland og begrepet «eana» viser til land, kloden og til jord. «Eana» er samtidig nært knyttet til det samiske ordet for mor, «eadni».